

TÜRKÇEDE ÖZNE SEÇME HİYERARŞİSİ

Subject Choice Hierarchy in Turkish

Nuh DOĞAN*

Dil Araştırmaları, Güz 2015/17: 159-177

Öz: Dillerde özne seçmenin evrensel kabul edilen belirli bir hiyerarşisi olduğu ileri sürülür. Farklı dil bilimsel kuramlar farklı özne seçme hiyerarşileri (ÖSH) düzenlemişlerdir. Dik'in (1989) ÖSH'sine göre Türkçede kesme noktasının Konu ya da Erek anlam bilimsel rolü olduğu ileri sürülür. Ancak bütün diller için evrensel bir özne seçme hiyerarşisi olmadığı gibi Türkçede kesme noktası da Konu ya da Erekle sınırlandırılmaz. Türkçede hem etken hem de edilgen görünümlü bir cümlede farklı anlam bilimsel rollerin özne seçtiği, kesme noktasının ise ileri sürülenin aksine Hedef, Kaynak, Yer ve Güzergâh rollerine kadar uzandığı iddia edilebilir. Anlam bilimsel rol listesi dillere göre nasıl değişiyorsa ÖSH'nin de dillere özgü biçimde değişmesi beklenir. Bu açıdan Türkçe ÖSH'nin *Eden > Araç/ Güç/ Sebep > Deneyimci/ Faydalanan/ Alıcı > Etkilenen > Konu/ Uyarıcı/ Bilişsel İçerik > Süreç > Hedef/ Kaynak/ Yer/ Güzergâh* şeklinde olduğu söylenebilir. Zaman, Durum ve Amaç rollerinin ise Türkçede özne seçemediği görülür.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, söz dizimi, özne, hiyerarşi

Abstract: It is asserted that subject choice has the hierarchy which is accepted as universal across languages. Different linguistic theories have regulated different subject choice hierarchies. According to Dik's (1989) ÖSH, it is asserted that the cut-off point is the Theme or the Goal which are semantic roles in Turkish. As there is no universal ÖSH for all the languages however, in Turkish the cut-off point cannot be limited with the Theme or the Goal as well. It can be asserted that in both active and passive sentence various semantic roles choose subject in Turkish and besides the cut-off point extends to Destination, Source, Location and Path unlike the one which is accepted. Because the semantic role lists differ according to languages, ÖSH is also expected to differ according to languages. In this respect, it can be said that the ÖSH of Turkish is *Agent > Instrument/ Force/ Cause > Experiencer/ Beneficiary/ Recipient > Patient > Theme/ Stimulus/ Content > Process > Goal/ Source/ Location/ Path*. It has appeared that In Turkish the roles of Time, Manner and Purpose cannot select the subject

Keywords: Turkish, syntax, subject, hierarchy

Giriş

Fiillerin mantıksal açıdan belirli üye yapıları vardır. Bir fiilin üye ya da üyeleri, fiilin ifade ettiği sürece göre Eden, Etkilenen, Hedef vs. gibi çeşitli anlam bilimsel rolleri yüklenir. Fiillerin evrensel kabul edilen ve sayısı sınırlı olan bir rol sisteminde birtakım rolleri üyelerine yüklemesiyle *derin durum çerçevesi* (deep case frame),

* Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, Ordu/TÜRKİYE. nuhdogan55@hotmail.com. Gönderim Tarihi: 26.08.2015 / Kabul Tarihi: 06.11.2015.

yüklem çerçevesi (pradicate frame), *anlam bilimsel yapı* (semantic structure) vs. terimleriyle de anılan, fiillere özgü belirli *rol yapıları* meydana gelir. Fiilin rol yapısındaki anlam bilimsel rollerden biri yüzey yapıda özne olarak gerçekleşir. Fakat anlam bilimsel rollerin özne seçme ya da olma gücü aynı değildir. Bir üyenin söz diziminde özne ve nesne olarak gerçekleşme olasılığı, büyük ölçüde o üyenin yüklendiği anlam bilimsel rol tarafından belirlenir. Bazı anlam bilimsel roller rahatlıkla öncelikli özne seçebilirken bazılarının özne seçme olasılığı daha zayıftır ya da hiç yoktur. Çeşitli dil bilimi kuramlarında özne seçebilecek rollerin gelişigüzel değil *özne seçme hiyerarşisi* (subject choice hierarchy), *anlam bilimsel işlevler hiyerarşisi* (semantic functions hierarchy), *konusal hiyerarşi* (thematic hierarchy) terimleriyle anılan, evrensel nitelikler gösteren bir hiyerarşiye göre gerçekleştiği ileri sürülür. Bu hiyerarşiyi anlam bilimsel rollerin özne seçme önceliklerinin belirlediği kabul edilir. Özne seçme hiyerarşisinde (ÖSH) birbirine nispeten yüksek sırada bulunan rol özne olarak öncelikli gerçekleşir.

Özne yapısal açıdan dil biliminde, özellikle *evrensel dil bilgisi* (universal grammar) çevresinde fiilin söz dizimsel üyeleri arasında ayrıcalıklı bir konuma yerleştirilir ve diğer üyelerden ayrı tutulur. *Dış üye*¹ (external argument) kabul edilen özne söz diziminin *en önemli üyesi* (most prominent argument) olarak ele alınır. Öznenin en önemli üye kabul edilmesi, bilişsel önemi olan ve doğal öncelik hiyerarşilerinden kabul edilen *dil bilgisel ilişkiler hiyerarşisi* (grammatical relations hierarchy) açısından diğer dil bilgisel ilişkilere nazaran daha kıdemli olmasından ileri gelir². Söz dizimsel açıdan en önemli unsur ile üye ve rol yapısındaki öncelikli unsur arasında yakın bir ilişki vardır. Bir fiilin üye ve rol yapısının en önemli üyesi çoğunlukla söz dizimsel açıdan da en önemli olan unsurdur (Grimshaw 1992: 8), yani özne olarak gerçekleşir. Grimshaw (1992)'de, *öncelik* (prominence) ilişkisinden hareketle, üye ya da rol yapısının³ (argument structure) bir grup ya da takımından ibaret olmadığı, bir fiilin üye ve rol yapısının kendi içyapısı olduğu dile getirilir. Grimshaw (1992)'ye göre üye ve rol yapısının üyeleri arasında öncelik ilişkilerinin belirtildiği bir yapı sunumu vardır. Bir (x), iki (x, y) ya da üç (x, y, z) üyeli fiillerin üye yapılarında dış üye olarak ifade edilen birinci üye her zaman en önemli üyedir, iç üyeler olarak kabul edilen diğer üyeler ise birbirlerine nispeten önemlidir. Bu üyelerin yüklendiği anlam bilimsel roller de paralel biçimde öneme sahiptir. Grimshaw (1992: 34)'deki betimlemeden hareketle Türkçe *kırmak* fiilinin üye yapısındaki mantıksal üyeler ve bu üyelerin yüklendiği anlam bilimsel roller ve aralarındaki öncelik ilişkisi (1)'deki gibi gösterilebilir.

(1) *kırmak* (x > y) / (Eden > Etkilenen)

Dış üyenin altı çizilerek belirtildiği bu betimlemede önce gelen üyeler diğerlerine nispeten daha önemlidir ve özne seçme açısından önceliklidir. ÖSH'nin diğerlerine nispeten daha öncelikli anlam bilimsel rolü, fiilin birinci üyesini seçerek özneyi yüklenir. Fiilin öncelikli üye ve anlam bilimsel rollerinin sadece birbiriyle değil, *dil bilgisel ilişkiler hiyerarşisi* (özne > nesne > dolaylı nesne > diğerleri) ve *canlılık hiyerarşisi* (insan > diğer canlılar > cansız güç > diğer cansızlar) gibi başka öncelik ilişkileri gösteren yapılarla da çakışma olasılığı göstermesi beklenir. İnsanın insan olmayandan,

1 Dış üye, yüklemle büyük ölçüde yansımada gerçekleşen üyedir, bir fiil için derin yapı öznesi olarak tanımlanabilir.

2 Öncelik ilişkileri gösteren hiyerarşi biçimleri için bk. Dik, 1989: 34.

3 Grimshaw (1992)'de üye yapısı terimiyle üyelerin hem sayı değerini hem de anlam bilimsel rol çerçevesini karşılanır.

öznenin nesneden, Edenin Etkilenenden daha öncelikli olduğunu düşünmenin bilişsel öncelik bilgisiyle de örtüştüğü söylenebilir. Zira insan bilincinde canlılar, cansızlara nazaran; Eden, Etkilenene nazaran, özne nesneye nazaran daha merkezî değerlendirilebilir (Newmeyer, 2002).

Bir fiilin üye ve rol yapısı düzeni onun sözlüksel anlamsal sunumunun ya da özelliklerinin bir yansıması olarak kabul edilir. Anlam bilimsel roller, fiillerin sözlüksel anlamsal sunumunun temel bileşenlerinden hareketle belirlenebilecek türemiş yapılarıdır. Hiyerarşiyi meydana getiren anlam bilimsel roller ve onların sıra düzeni de fiillerin bu temel bileşenlerinden türemiş bir yapı olmalıdır (Levin ve Rappaport Hovav, 2005: 164). Anlam bilimsel rollerin öncelik ilişkilerine göre belirlenen ÖSH anlam bilimsel sunumun söz dizimsel yapılanmasını ortaya koyan bir yapıdır. Grimshaw (1992: 7)'de üye ve rol yapılarının özne seçme hiyerarşisine; üye dizilişinin yapısal organizasyonunun ise üyelerin anlamsal niteliklerine dayalı evrensel ilkelerle belirlendiği ifade edilir. Cook (1989: 37)'de ÖSH'nin anlam bilimsel rol yapısı ile yüzey yapı arasında bulunduğu ve yüzey yapıların oluşturulmasında önemli bir rol oynayacağı belirtilir. Bu nitelikleriyle ÖSH, anlam bilimsel rollerin söz dizimindeki gerçekleşme önceliklerini ve öznenin yüklenebileceği anlam bilimsel rolleri açıklamak için sıklıkla kullanılan bir yaklaşım olmuştur.

Bir dil evrenseli olarak kabul edilen anlam bilimsel rol hiyerarşisindeki rollerin özne seçme öncelikleri dillere göre farklılık gösterir (Dik, 1989: 227). Türkçe özne seçme olasılıkları, Dik'in (1980, 1989) önerdiği ÖSH'nin (*Kılıcı > Ereğ > Alıcı > Faydalanan > Araç > Yer > Zaman*) temel alındığı birkaç çalışmada değerlendirilmiştir. Ercan ve Bakırılı (2009) kesme noktasının, diğer bir deyişle anlam bilimsel rol hiyerarşisinde özneyi seçebilecek en son rolün Ereğ (goal) başka bir ifadeyle Konu/Etkilenen (theme) olduğunu, bunun da ancak edilgenleştirmeyle mümkün olabileceğini ileri sürer. Sebzeoğlu (2011), Dik'in (1989) birinci üyenin yüklenebileceğini ileri sürdüğü anlamsal rollerin (*Kılıcı, Konumlayıcı, Güç, Süreçlenen, Boş*) Türkçede edilgen çatıya ihtiyaç duymadan da özne seçebileceğini, bununla birlikte Türkçede özne seçmenin birinci üyenin yüklenebileceği rollerin dışında ancak edilgenleştirmeyle mümkün olacağını, bunun da ikinci üyenin yüklenebileceği Ereğ rolüyle sınırlı olduğunu dile getirir. Böylece fiilin birinci (mantıksal) üyesinin yüklenebileceği roller *Kılıcı, Konumlayıcı, Güç, Süreçlenen, Boş* rolleriyle; ikinci üyenin ise sadece Ereğ rolüyle sınırlandırıldığı görülür. Türkçede geçişli bir fiilin sadece birinci ve ikinci üyesi özne olabilmekle birlikte birinci ve ikinci üyelerin yüklenebileceği rollerin bunlarla sınırlı olmadığı, gerek edilgen çatıyla gerekse edilgen çatıya başvurmaksızın, başka anlam bilimsel rollerin de özneyi seçtiği ileri sürülebilir. (2b) ve (3b)'de özneyi Hedef; (4)'te Faydalanan anlam bilimsel rolü seçmiştir. Bu, Türkçede Dik'in (1980,1989) anlam bilimsel işlevler hiyerarşisi dikkate alındığında edilgen çatı olmaksızın kesme noktasının merkez olarak kabul edilen *Kılıcıdan* oldukça uzakta gerçekleşebileceğini göstermektedir. Hedef özne seçtiğine göre ilkesel olarak Hedeften önceki rollerin de özne seçebilmesi gerekir.

(2a) *Kiracı daireyi bir ay içinde boşaltacak.*

(2b) *Daire bir ay içinde boşalacak.*

(3a) *Odaya sigara dumanı dolmuştu.*

(3b) *Oda sigara dumanı dolmuştu. TS*

(4) *Ali araba kazandı.*

Türkçede etken görünüşlü yapılarda öznenin çeşitli rolleri yüklendiği, bununla birlikte Türkçe özne seçme olasılıklarının ve kesme noktasının yazın alanında ileri sürülen hiyerarşilere göre değiştiği görülür. Bu çalışmada gerek edilgen gerekse etken görünüşlü fiillerle kurulmuş Türkçe yapılarda özne seçme olasılıklarının ne olduğu ve kesme noktasının nerede son bulduğu araştırılmıştır. Buna göre Türkçenin belirli bir rol listesi temelinde kendi ÖSH'sinin olup olmadığı ve muhtemel düzeneğinin nasıl olabileceği tartışılacaktır. Araştırmada istem dil bilgisi, durum dil bilgisi, işlevsel dil bilgisi vs. dil bilimi kuramlarının rol sistemleri ve buna bağlı olarak önerdikleri hiyerarşiler ve benimsedikleri yaklaşımlar dikkate alınacaktır.

1. Özne Seçme Hiyerarşisi ve Biçimleri

Anlam bilimsel roller bir fiili ya da yüklemi üyelerine bağlayan anlamsal ilişkilerdir. Fiilin anlamından türeyen anlam bilimsel roller, bir fiilin ifade ettiği sürece katılanların yüklendiği anlamsal işlevleri ifade eder. Bir rol, fiilin anlamının gerek duyduğu çeşitli anlamsal bileşenleri temsil eden türemiş bir yapı olarak kabul edilir. Dolayısıyla anlam bilimsel roller, çekirdek bir unsur değil, çeşitli bileşenlere ayrılarak çözümlenebilecek bir yapıdır.

Sınırlı sayı ve türden oluşan ilk anlam bilimsel rol listesini ve ÖSH ile ilgili ilk kuralı Fillmore'un (1968) ortaya koyduğu söylenebilir. Fillmore'un (1968: 33) özne seçme kuralında, derin durum çerçevesinde bir Eden (agent) varsa özne Eden olur, eğer Eden yoksa özne Araç (instrument) olur, Eden ya da Araç da yoksa bu kez özne Konu/Etkilenen (objective) olur. Özne seçme kuralının ortaya çıkardığı hiyerarşi, etken çatılı bir yapıda anlam bilimsel rollerin özne seçimini yönetir.

(5a) *Ayşe elini bıçakla kesti.*

(5b) *Bıçak elini kesti.*

(5c) **Eli kesik/ Eli kesilmiş.*

(5a)'da *kesmek* fiili üç (x, y, z) üyelidir. Fillmore'un (1968) ilk rol listesine göre (1a)'da birinci üye (x) Eden, ikinci üye (y) Konu/Etkilenen, üçüncü üye (z) ise Araç rolünü yüklenmiştir. (5a)'da fiilin üye yapısında en merkezî konumda ve önem ilişkileri açısından en önemli olan birinci üye Fillmore'un (1968) özne seçme kuralına göre hiyerarşideki en yüksek sırada bulunan Edeni yüklenerek özne olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle ÖSH'deki en öncelikli rol, fiilin en öncelikli üyesini seçerek özne olmuştur. (5b)'de herhangi bir Eden olmadığı için Araç rolünün özneyi seçtiği görülür. (5c)'de Eden ve Araç rollerinden birinin olmaması Konu/Etkilenenin özneyi seçmesiyle sonuçlanmıştır. *Eden > Araç > Konu/Etkilenen* şeklinde ifade edilebilecek bu hiyerarşi, anlam bilimsel roller arasındaki öncelik ilişkilerini ve birbirine nispeten en yüksek sıradaki rolün cümlenin öznesini seçeceğini ifade eder.

Bir üyenin söz dizimsel gerçekleşme olasılıkları her ne kadar onların yüklendiği anlam bilimsel roller tarafından belirlense de bu bir rolün özne seçebilmesi için tek başına belirleyici değildir. Bağlam bağımlılığı, özne seçme olasılıklarıyla ilgili genellemeler için önemli bir hareket noktasıdır. Belirli bir rolü taşıyan üyenin özne olarak gerçekleşip gerçekleşmeyeceği cümledeki diğer üyelerin anlam bilimsel rolüne de bağlıdır. Fillmore'un hiyerarşinse göre Konu/Etkilenenin cümlede özne seçme ola-

sılığını ancak Eden ve Aracın yokluğu belirler. Eden ya da Aracın olduğu bağlamda Konu/Etkilenen özne seçemez. Özne seçme olasılıklarıyla ilgili genellemeler farklı bağlam bağımlı örneklemeleri içerir. Örneğin Dik'in (1989) hiyerarşisi farklı dillerin özne seçme olasılıklarını belirlemeye çalışırken Fillmore ya da diğer dil bilimcilerin ortaya koyduğu genellemeler belirli bir rolün belirli bir dilde belirli bir fiilin öznesi olarak gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini kapsar. Bu, hiyerarşiler arasındaki temel farklılıklardan biri olarak ortaya çıkar (Levin&Havov 2005: 161, 162).

Dil biliminde, her ne kadar anlam bilimsel rol listesi ve hiyerarşisinin evrensel olduğu ileri sürülse de üzerinde anlaşma sağlanmış tek bir anlam bilimsel rol hiyerarşisi ve tek bir rol listesi yoktur. Araştırmacıların birbirinden farklı rol listeleri önerdikleri görülür. Fillmore (1968)'den sonra, benimsedikleri rol listelerine göre şekillenmiş, rollerin özne seçme önceliklerini ortaya koyan birçok düzenek öne sürülmüştür. Yazın alanında ileri sürülen ÖSH'ler, Newmeyer (2002: 65-67) tarafından şöyle özetlenmiştir⁴:

- a. Fillmore (1968, p. 33)
Eden > Araç > Konu
- b. Jackendoff (1972)
Eden > Yer/Kaynak/Hedef > Konu
- c. Ostler (1980)
(ilişkisel yüklem) Konu > Hedef > Kaynak > Güzergâh
(eylemsel yüklem) Kaynak > Güzergâh > Konu > Hedef
- d. Giv'on (1984, p. 139)
Eden > Deneyimci/Faydalanan > Etkilenen > Yer > Araç/Birliktelik > Durum
- e. Kiparsky (1985, p. 20)
Eden > Kaynak > Hedef > Araç > Konu > Yer
- f. Carrier-Duncan (1985, p. 7)
Eden > Konu > Hedef/Kaynak/Yer
- g. Larson (1988, pp. 382-383)
Eden > Konu > Hedef > Yer (ve diğer roller)
- h. Wilkins (1988, p. 211)
Eden > Etkilenen > Yer/Kaynak/Hedef > Konu
- i. Randall (1988, p. 138) (for effects of lexical rules on argument structure)
Konu > Eden > Araç/Kaynak/Güzergâh/Hedef/Yer/ . . .
- j. Bresnan and Kanerva (1989, p. 23), Bresnan and Moshi (1990, p. 169), Alsina (1996, p. 688)
Eden > Faydalanan > Alıcı/Deneyimci > Araç > Konu/Etkilenen > Yer
- k. Baker (1989, p. 544)
Eden > Araç > Etkilenen/Konu > Hedef/Yer
- l. Grimshaw (1990, p. 8)
Eden > Deneyimci > Hedef/Kaynak/Yer > Konu

4 Newmeyer (2002)'de verilen hiyerarşilere başkaları da eklenebilir. Fillmore (1968)'de önerilen rol listesini kullanan Cook S.J. (1989: 12), Sonuç/Ürün (factitive) ve Birliktelik (comitative) rollerinin dışarıda bırakıldığı özne seçme hiyerarşisinin sırasıyla Eden>Araç>Deneyimci>Konu>Yer düzeninde olduğunu ileri sürer.

- m. Jackendoff (1990, p. 261)
Aktör > Etkilenen/Faydalanan > Konu > Kaynak/Hedef/Yer > vs.
- n. Langacker (1990)
Eden > Araç > Etkilenen/Taşıyıcı/Deneyimci ('Energy Flow Hierarchy' for subject choice)
Eden > Deneyimci > Diğerleri ('Initiative Hierarchy')
- o. Speas (1990, p. 16)
Eden > Deneyimci > Konu > Hedef/Kaynak/Yer > Durum/Zaman
- p. Dowty (1991); Rugemalira (1994)
Baş Eden > Baş Etkilenen
- q. Kiefer (1993)
Aktör > Eden > Faydalanan > Konu/Etkilenen > Araç
- r. Van Valin and Lapolla (1997, p. 127)
Eden > Neden/Taşıyıcı/Kullanıcı/vs. > Yer/Duyumlayan/İdrakeden/Deneyimleyen/vs. > Konu/Uyarıcı/Araç/vs. > Etkilenen/Nesne

Söz konusu özne seçme hiyerarşileri arasındaki temel farklılık ya benimsenen rol listelerinin farklılığından ya da anlam bilimsel rol listelerinde yer alan rollerin tümüne özne seçme hiyerarşinde yer verilmemesinden kaynaklanır. Araştırmacıların bazıları rollerin sayısı bakımından çok daha geniş bir liste kullanırken bazıları daha sınırlı bir liste kullanmıştır. Bazı rollerin daha kapsayıcı şekilde kullanıldığı bazıların ise anlamsal açıdan daha çoklu bileşenlere ayrıldığı görülür. Bununla birlikte bazı roller ya hiyerarşi düzeneği dışında bırakılmış ya da öncelikli sıra düzene sokulmadan başka rollerle eşit konumda değerlendirilmiştir. Öncelik ilişkisi güdülmeyen ve bir sıra düzene sokulmayan anlam bilimsel rollerin birbiriyle ilişkisi hiyerarşide eğik çizgilerle (/) gösterilir. Örneğin diğerlerinden farklı bir rol listesinin temel alan Jackendoff (1972: 43), roller arasındaki hiyerarşik yapıyı *Eden > Yer/Kaynak/Hedef > Konu* şeklinde düzenlemiştir; Yer, Kaynak ve Hedef rollerini aynı seviyede tutmuştur. Hiyerarşilerdeki farklılıkların diğer rollere, özellikle Hedef, Kaynak ve Yer gibi diğer uzamsal rollere göre, çoğunlukla Konu/Etkilenenin yeri etrafında yoğunlaşmıştır (Levin&Havov 2005: 158, 159). Ayrıca dil bilimciler hem benimsedikleri rol listelerini hem de sundukları özne seçme hiyerarşilerini zamanla yenilemişlerdir. Fillmore'un (1968) önerdiği ÖSH, Fillmore (1971)'de *Eden > Deneyimci > Araç > Etkilenen > Hedef/ Kaynak/ Yer* biçimini almıştır. Yine Jackendoff'un (1972) önerdiği ÖSH, başka bir rol listesinin kullanıldığı Jackendoff (1990)'da *Eden > Etkilenen/ Faydalanan > Konu > Kaynak/ Hedef* vs. şeklinde değiştirilmiştir.

Birbirinden farklı ÖSH'lerin ortaya çıkışında farklı öncelik ilişkisi yorumlarının da etkisi vardır. ÖSH'nin ana zeminini öncelik ilişkisi oluşturur, ancak öncelik tek bir bakış açısıyla değerlendirilmez. Öncelik ya yapısal ya da bilişsel önem açısından yorumlanır. Anlam bilimsel roller gibi onların öncelik temelli sıralanması da fiilin sözlüksel anlam bilimsel sunumunun temel bileşenlerinden türemiş ayrı bir yapı olarak ele alınır. Önceliği yapısal olarak alan görüşe göre fiilin sözlüksel anlamsal sunumunun temel bileşenlerinden türeyen ÖSH, bir fiille üyelerinin oluşturduğu düzenin

yansımasıdır. Fiilin belirttiği bir olay durumunda yer alan üyelerin ve onların yüklenildiği anlam bilimsel rollerin olay yapıdaki⁵ önceliklerinin sıra düzeni biçiminde gerçekleştiği kabul edilir. Dolayısıyla bu düzen, fiilin ayrıntılı sözlüksel anlam bilimsel sunumunun ve olay yapısının yansıması olarak görülebilir. Bir rol, ikincisinden daha yüksek dizildiğinde, birincisi yapısal olarak ikincisinden daha öncelikli sayılır. Yapısalcı yaklaşıma göre bütün anlam bilimsel rolleri aralarında öncelik gözeterek tümüyle sıra düzene koyan birbirinden bağımsız biçimde oluşturulmuş bir hiyerarşi söz konusu değildir. Daha ziyade her olay tipi ya da durumu, bu olay tipiyle ilgili anlam bilimsel rollerden oluşan ve kendi içinde yapısal olarak tanımlanmış bir hiyerarşiyi ortaya çıkarır. Bir hiyerarşi Eden ve Sebep ya da Deneyimci ve Alıcı vs. gibi birlikte olamayacak rolleri sıra düzene koyamaz. Bir olay tipi için en öncelikli olan anlam bilimsel bir rol başka bir olay tipi için en öncelikli olan rolle sadece birlikte bulunduğu üyeler arasında yapısal açıdan en yüksek rütbeli olan rolün sunulma biçimi, yani özne seçme özelliği açısından ortak nitelikleri paylaşır (Levin ve Havov 2005: 167). Bu durum, farklı olay yapı ya da durumlarında yer alan Etkilenen ve Deneyimci vs. gibi rollerin öncelik ilişkisi gözetilen bir sıra düzene konulmasını imkânsız kılar.

Önceliği, *bilişsel önem* (cognitive salience) kavramıyla değerlendiren yaklaşıma göre ise ÖSH, canlılık, kişi, belirtililik, dil bilgisel ilişkiler, pragmatik işlevler hiyerarşisi⁶ gibi doğal öncelik ölçeklerinden biridir ve öncelik hiyerarşileri paralellik gösterir. Bu hiyerarşileri belirleyen şey bilişsel önemdir. Bilişsel açıdan önemli olan önceliklidir. Eden en kıdemlidir, o zaman Eden canlı olma eğilimi gösterir, Eden çoğunlukla özneye işaretlenir, öyleyse özne dil bilgisel ilişkiler hiyerarşisinde en kıdemlidir. Ancak canlılık belirli bir fiille ilgili tüm anlam bilimsel rollerin kapsamlı bir dizimini düzenlemez (Levin ve Havov 2005: 167). Doğal öncelik hiyerarşileri daha sınırlı ve dar niteliklidir. Canlılık hiyerarşisi, üyeleri yalnızca canlılık özelliğiyle dikkate aldığı için birçok anlamsal bileşeni kapsayan rollere göre daha basit anlamsal nitelikler gösterir. Canlılık hiyerarşisi bir dilde canlı olmayan bir rol özneyi seçebileceğinden fiilin üyelerinin öncelik ilişkilerini belirlemekte yetersiz kalır. ÖSH, birbirini etkileyebilecek diğer önem ilişkilerinin etkili olduğu bütünleşik bir öncelik ilişkisidir. Bununla birlikte fiilin üyeleri ve anlam bilimsel roller arasındaki öncelik ilişkisi yalnızca yapısal yaklaşımla belirlenemeyebilir. Yapısal yaklaşımla yüklem üyeleri arasındaki öncelik ilişkisi belirlenemediğinde üyeler arasındaki önem ilişkisinin kurulmasında bir öncelik ilişkisi arz eden diğer doğal önem hiyerarşileri kullanılabilir. Bu incelemede rollerin önceliğini belirlerken yapısal yaklaşımın yanı sıra özellikle canlılık hiyerarşisi kullanılacaktır.

ÖSH, her ne kadar bir dil evrenselli olarak görülse de anlam bilimsel rollerin söz dizimsel gerçekleşmesini düzenleyen tek bir evrensel üye dizilişi yoktur. Hiyerarşiler

5 *Olay yapı* (event structure), *yüklem çözümlenmesi* (predicate decomposition) sonucunda ortaya çıkan ayrıntılı sözlüksel anlam bilimsel bir sunumdur. Yüklem çözümlenmesi, bir grup fiilin ortaklaşa sahip oldukları anlam bileşenlerini sunmak için bir ya da daha fazla temel yüklem seçilerek formüle edilmiş bir anlam sunumudur. Örneğin *kırmak*, *açmak*, *kurutmak* gibi fiiller, daha temel ya da çekirdek bir bileşeni tekrarlayan bir fiil sınıfı olarak görülür. Bu fiillerin yüklem çözümlenmesiyle ortaya çıkan ortak anlam bileşeni “sebep” olarak görülür. “Sebep” olay yapısı ya da bu olay yapısını ifade eden *kırmak* gibi geçişli bir fiil iki anlam bilimsel rolün gerçekleşeceği iki boş konum içerir. Anlam bilimsel roller bu konular için kullanılan birer etiket, ya da bir demet halinde çeşitli anlamsal bileşenleri temsil eden bir yapıdır.

6 Dildeki çeşitli hiyerarşiler için bk. Dik, 1989: 27-43.

dikkate alındığında anlam bilimsel rol hiyerarşisiyle ilgili genellemelerin aynı olmadığı, dolayısıyla anlam bilimsel rollerin tek bir evrensel hiyerarşisinin olmayacağı görülür (Levin ve Rappaport Havov 2005: 155,158; Newmeyer, 2002: 65). Bununla birlikte ÖSH ile ilgili bir uzlaşmanın olmaması herhangi bir hiyerarşiyi reddetmek için tek başına bir sebep değildir, aksine herhangi bir anlam bilimsel rol sıralamasının esasını araştırmak için bir sebeptir (Levin ve Rappaport Havov 2005: 164).

3. Türkçede Özne Seçme Olasılıkları

Türkçede özne seçme olasılıkları Dik'in (1989) hiyerarşisi (*Kılıcı > Ereğ > Alıcı > Faydalanan > Araç > Yer > Zaman*) temelinde Ereğ yani Etkilenen ile sınırlandırılmasına rağmen gerek edilgenleştirmeye gerek çatı değişikliğine başvurmaksızın anlam bilimsel rollerin çok daha geniş özne seçme olasılıkları vardır. Anlam bilimsel rollerin özne seçme olasılıklarının belirlenmesinde, temel alınan rol listelerinin büyük önemi vardır. Her ne kadar bütün roller kullanılmasa da hiyerarşide yer alacak rolleri bu liste belirler. Bununla birlikte benimsenen rollerin sayısı ve anlam içerikleri aynı değildir. Aynı terimlerle anılsa da bir rol etiketiyle fiilin hangi anlam bilimsel bileşenler demeti ya da yapısının kastedildiği önerilen rol listesine göre değişebilmektedir. Dolayısıyla bir dilde özne seçme olasılıklarının ve kesme noktasının ne olduğu hiyerarşinin yanı sıra benimsenen rol listelerine ve rollerin anlam içeriğine bağlı olarak değişmektedir. Örneğin Giv'on'un (1984) *Eden > Deneyimci/ Faydalanan > Etkilenen > Yer > Araç/ Birliktelik > Durum* şeklindeki hiyerarşisinde Araç rolü bulunurken ve Yerden sonra konumlandırılırken Grimshaw'ın (1992) *Eden > Deneyimci > Hedef/ Kaynak/ Yer > Konu* şeklindeki hiyerarşisinde Araç olmadığı gibi Yer rolü de Konudan daha öncelikli sayılmıştır; oysa Giv'on (1984), Konu/Etkilenen rolünü Yerden daha kıdemli görmüştür. Giv'on (1984), Konu ve Etkileneni birlikte etiketlerken Jackendoff (1990) hiyerarşisinde Konu ve Etkileneni ayrı ayrı betimlemiştir. Bir rolün konumu hiyerarşilere göre değişebilmekte, birinde özne seçebilen bir rol diğerinde özne seçemez olarak işaretlenmektedir. Bazılarında ise Hedef ya da Yer rolüne hiç rastlanmaktadır. Türkçede (2b)'de Hedefin özne seçtiği düşünüldüğünde özne seçme önceliğinin hiyerarşiye göre değiştiği ya da özne seçme olasılığının göz ardı edildiği anlaşılır.

(2b) *Daire bir ay içinde boşalacak.*

Sayı ve anlam içerikleri açısından üzerinde uzlaşmış bir rol dökümünün bulunmayışı, mevcut söz dizimsel ve anlambilimsel genellemelerin geçerliliğini sorgulamamıza neden olmaktadır (İbe Akcan, 2010: 266). Bu durumda hem rol listeleri hem de özne seçme hiyerarşileri açısından ya söz konusu genellemeler dikkate alınıp Türkçe belirli formlara sokulmaya çalışılacak ya da Türkçe fiillerin üye ve rol yapısı ve özne seçme olasılıkları Türkçe cümle örnekleri düzeyinde derinlemesine incelenerek bir karara varılacaktır. Anlam bilimsel rollerin özne seçme olasılıklarıyla ilgili dillere özgü bir takım genellemeler yapılabilir. Levin ve Havov'un (2005) ifade ettiği gibi, bu tür bir genellemeyi formüleştirmede kullanılan bir hiyerarşi sadece söz konusu genellemenin bir ifade biçimini oluşturur, temel dil bilimsel bir yapı olarak ele alınamaz. Çeşitli özne seçme hiyerarşi örnekleri de bu tür genellemelerin sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. Çoğu ÖSH deneysel genellemelerin formüleştirmesine imkân verir, ancak evrensel

temel dil bilimsel bir yapıyı sundukları söylenemez. Birkaçı geçerli genellemeler sunabilmekle birlikte dillerin özne seçimiyle ilgili tüm bu genellemeler tek bir özne seçme hiyerarşisiyle elde edilemez ve belirlenemez. Dolayısıyla söz konusu hiyerarşilerin hiçbiri hiçbir şekilde temel ve evrensel bir yapı değildir, çoğu özne seçme hiyerarşisi yerel (dillere özgü) deneysel genellemeleri elde etmek için kullanılacak teknik bir yöntem olarak ele alınmalıdır (Levin ve Havov 2005: 176–179). Bu çalışmada farklı tipteki Türkçe fiillerin üye ve rollerinin özne seçimiyle ilgili önceliklerini ortaya koyan bir genellemeye ulaşmak için ikinci yol tercih edilmiştir. Türkçe özne seçme olasılıkları çatısız ve çatı değişikliğiyle olmak üzere ayrı ayrı değerlendirilecektir.

3. 1. Çatısız Özne Seçme Olasılıkları

Dik (1989), hiyerarşide yer alan anlam bilimsel rollerin özne seçiminin edilgenleştirmeyle gerçekleştiğini kabul etse de farklı anlam bilimsel rollerin özneyi seçebilmesi edilgenleştirme olmaksızın da mümkündür. Asıl özne seçme olasılıklarının çatısız ya da etken görünüşlü yapılarda kendini daha iyi gösterdiği ileri sürülebilir. Türkçede özne seçme öncelikleriyle ilgili bir genellemeye varırken “bağlam bağımlı” bir bakış açısı benimsenmiştir. Ancak bir fiilin anlam bilimsel rol yapısı fiilin belirttiği eylem türüne ya da olay durumuna göre değişir. Bilişsel ya da psikolojik bir süreci ifade eden fiillerin rol yapısında Etkilenen; durum değişim (change of state) fiillerinin rol yapısında da Deneyimci yer almaz (6-9).

(6) *Elbiseler kurudu.*

[Etkilenen]

(7) *Şirin, ağlar ağlar avunur.*

[Deneyimci]

(8) *Ali, camı kırdı.*

[Eden, Etkilenen]

(9) *Ali, ülkesini seviyor.*

[Deneyimci, Uyarıcı]

Bir durum değişim eylem türü olarak kabul edilen *kurumak* ve *kırmak* fiilleri ile psikolojik durum fiili olan *avunmak* ve *sevmek* fiillerinin rollerini bağlam bağımlı ve yapısal öncelik ilişkisinden hareketle hiyerarşide birbirine nispeten öncelikli düzenlemek aynı olay durumunda yer alamayacakları için mümkün olmayacaktır. Bu durumda iki yol tercih edilebilir. Aynı olay durumunda yer alamayacak olan roller ya aynı özne seçme derecesiyle konumlandırılmalı ya da öncelik ilişkisi canlılık hiyerarşisinden hareketle belirlenmelidir. Türkçe özne seçme önceliklerinin oluşturulmasında yapısal ve bağlam bağımlı yaklaşım, roller arasındaki öncelik ilişkisini düzenlemekte yetersiz kaldığında ikinci yol yeğlenmiştir. Eğer canlılık hiyerarşi de öncelik kurmazsa yapısal ve bağlam bağımlı yaklaşımın sonuçları dikkate alınmış, bu roller hiyerarşide aynı öncelik ilişkisiyle konumlandırılmıştır.

Eden >

Türkçe özne seçme hiyerarşisinin en tepesinde Eden vardır. Eden bir cümlede eylemin kılıcı ve başlatıcısıdır. [+canlı], [+/- insan] nitelikleri taşıyan Eden, en yüksek rütbeli rol olarak öncelikle özneyi seçer (8). Bu aynı zamanda canlılık hiyerarşisinin de doğal bir sonucu ve gereği olarak kabul edilebilir. Zira [+canlı] olma özelliği olan rol, özne olma olasılığı en fazla olan roldür.

(8) *Ali camı kırdı.*

[Eden, Etkilenen]

Eden > Araç/ Güç/ Sebep >

Fiilin rol yapısında eylemin kılıcısı ve başlatıcısı olacak bir Eden yoksa eylemin nedeni olan [-canlı] ve [-insan] niteliği taşıyan Araç, Güç ve Sebep rolleri yüklenen başka bir üye vardır. Edenin olmadığı bir rol yapısında özneyi bu roller yüklenir. Eden, eylemin bilinçli başlatıcısı ve kılıcısıyken bu roller eylemin doğrudan başlatıcısı ve kılıcısı değil, eylemin ikinci derecede nedenidir ve çoğunlukla da istek ve niyet gibi özellikleri taşımazlar. Bu roller, Eden gibi düşünülmüş rollerdir. Bu rollerin kendi içinde özne seçimi açısından bir önceliği söz konusu değildir:

(5b) *Bıçak elini kesti.*

[Araç, Etkilenen]

(10) *Şiddetli rüzgâr ağacın dallarını kırdı.*

[Güç, Etkilenen]

(11) *Ayakkabı ayağımı sıkıyor.*

[Sebep, Etkilenen]

Eden > Araç/ Güç/ Sebep > Deneyimci >

Deneyimci, duyu (görmek), duygu (sevmek) fiillerinin ve bilişsel (düşünmek) fiillerin belirttiği soyut eylemi tecrübe eden, bu eylemin gerçekleştiricisidir. Deneyimci, Eden ve Araç/Güç/Sebep rolünün olmadığı bir bağlamda özneyi seçer. Deneyimci bir (x) ve iki (x, y) üyeli fiillerin birinci ya da ikinci üyesi olarak gerçekleşebilir:

(9) *Ali, ülkesini seviyor.*

[Deneyimci, Uyarıcı]

(8) *Şirin, ağlar ağlar avunur.*

[Deneyimci]

Bazı duygu fiillerinin Deneyimci ve Uyarıcı (ya da Konu) rollerini taşıyan üyelerinin gerçekleşmesinde ÖSH'nin ihlal edildiği, Uyarıcının Deneyimciden öncelikli davrandığı, Deneyimcinin (9) ve (12b)'de hem özne hem de nesne olarak gerçekleştiği ileri sürülebilir.

(9) *Ali, ülkesini seviyor.*

[Deneyimci, Uyarıcı]

(12a) *Ali, annesinin ölümüne çok üzüldü.*

[Deneyimci, Uyarıcı]

(12b) *Annesinin ölümü Ali'yi çok üzdü.*

[*Uyarıcı, Deneyimci]

İbe Akcan (2010: 267), Deneyimcinin belirtme durumunda gerçekleştiği fiillerin ifade ettiği duygu durumunu yan anlamlarla kazandığını, dolayısıyla diğer dillerde Deneyimcinin nesne konumunda gerçekleşmesi düzensizliğinin temelde Türkçe için söz konusu olmadığını ileri sürer. Bir fiil biçiminin, yan anlam kazanmış olsa da, betimlediği farklı olay durumları ve bu olay durumlarını betimleyen farklı rol yapıları vardır. Öyleyse (12b)'de görülen üye gerçekleşmesinin başka bir açıklaması olmalıdır. Gerçekten (12a-b)'de üye değiştirimi arz edecek şekilde Deneyimci ve Uyarıcının nöbetleşerek hem özne hem de nesne olarak gerçekleşmesi mümkün müdür? Levin ve Havov'un (2005: 159) ifade ettiği gibi bu tür cümlelerde Deneyimci olmayan rol, olay durumlarındaki işlevi açısından aynı nitelikte değildir. Deneyimcinin nesne olarak gerçekleştiği (12b)'de Deneyimci olmayan rol bir kılıcı, bir başlatıcı, bir neden gibi davranmıştır, dolayısıyla Sebep rolüyle nitelenebilir. Oysa Deneyimcinin özne olduğu (12a)'da Deneyimci olmayan rol kılıcı, başlatıcı gibi davranan bir rol olarak analiz edilemez, ancak bir Uyarıcı olarak analiz edilebilir. Uyarıcı ise öncelik açısından, eğer mümkünse, Deneyimciden çok daha sonra gerçekleşebilir.

(12c) *Annesinin ölümü Ali'yi çok üzdü.*

[Sebep, Deneyimci]

Eden > Araç/ Güç/ Sebep > Deneyimci/ Faydalanan/ Alıcı >

Faydalanan fiilin belirttiği olay durumundan olumlu ya da olumsuz yararlanan üyeyi ifade eder. Çoğunlukla [+insan], [+canlı] nitelikleri taşır, ancak yan anlam kazanarak [-canlı] nitelikli unsurların da bu yapıyı seçtiği görülebilir. Faydalanan, Deneyimci ve Alıcı ile aynı rol yapısında bulunamaz. Her biri [+canlı] ve [+insan] nitelikli olduğu için canlılık hiyerarşisi de birbirine nispeten bir öncelik ilişkisi kuramaz. Bu rollerin aynı özne seçme önceliğine sahip oldukları söylenebilir. Bununla birlikte Faydalanan ve Alıcının etken çatılı bir yapıda özne seçme olanağı ve sıklığı Deneyimciye nispeten çok daha zordur. Deneyimci olağan biçimde özne seçebilirken etken çatılı bir yapıda Faydalanan ve Alıcının özne seçmesi daha zor gerçekleşmekte ve belirli fiillerle sınırlı kalmaktadır:

(13) <i>Ali, araba kazandı.</i>	[Faydalanan, Konu]
(14) <i>İş adamları bu yıl zarar etti.</i>	[Faydalanan]
(15) <i>Yazar yıllarca memleketinden mahrum kaldı .</i>	[Faydalanan, Konu]
(16) <i>Ali annesinden mektup aldı.</i>	[Alıcı, Konu, Kaynak]
(17) <i>Yazar ödülü kabul etti.</i>	[Alıcı, Konu]

Eden > Araç/ Güç /Sebep > Deneyimci/ Faydalanan/ Alıcı > Etkilenen >

Etkilenen, bir durum değişikliğine uğrayan, bir eylemin doğrudan etkisi altında kalan varlığı ifade eden bir roldür. Etkilenen fiilin birinci ve ikinci üyesini yüklenebilir. Durum değişim (change of state) ya da süreç fiillerinin olay durumlarında *Eden > Araç/ Güç/ Sebep* yoksa Etkilenen özneyi seçecektir (18a). Etkilenenin özne ve nesne seçebileceği kimi bağlamlarda Deneyimci de gerçekleşerek metaforik bir süreç sonunda fiilin psikolojik durum (psychological state) anlamı kazanmasına yol açabilir (18b). Ancak Etkilenenin canlı ve insan olarak tasarlanması bilişsel önem ve canlılık hiyerarşisi gereği Deneyimciyi Etkilenenden daha kıdemli konuma taşımaktadır.

(18a) <i>Duvar çöktü.</i>	[Etkilenen]
(18b) <i>Adam adeta çöktü.</i>	[Deneyimci]

Eden > Araç/ Güç/ Sebep > Deneyimci/ Faydalanan/ Alıcı > Etkilenen > Konu >

Konu, bir temas olabilmekle birlikte fiziksel açıdan bir değişime uğramayan, temastan fiziksel olarak etkilenmeyen ancak yer değişimine maruz kalan bir roldür. Konu, [-/+insan], [-/+ canlı] nitelikleri olan oldukça kapsamlı bir rol etiketidir. Çoğunlukla aynı rol yapısında birlikte bulunduğu Hedef, Kaynak ve Yer rollerine nispeten özne seçme önceliğine sahiptir:

(19) <i>Top bahçeye kaçtı.</i>	[Konu, Hedef]
(20) <i>Bardak elinden kaydı.</i>	[Konu, Kaynak]
(21) <i>Çanta kapının önünde duruyor.</i>	[Konu, Yer]

Eden > Araç/ Güç/ Sebep > Deneyimci/ Faydalanan/ Alıcı > Etkilenen > Konu > Süreç >

Süreç, fiilin ifade ettiği sürece katılan başka bir Süreci ifade eder. Fiilin ifade ettiği bazı süreçlerin gerçekleşebilmesi için başka bir Sürece gerek duyulabilir. Bu rol, genellikle süreç ifade eden isimlerle gerçekleşir. Çoğunlukla Yer ve Zaman rolüyle

birlikte kullanılır. Sürecin Yer ve Zamanın olduğu bağlamlarda özne olması onun bu rollerden daha rütbeli olduğunu gösterir.

- (22a) *Vak'a, Halkalı Zirâat Mektebi'nde geçer.* [Süreç, Yer]
 (22b) *Babasının yeni bir ev alması iki yıl sürdü.* [Süreç, Zaman]

Eden > Araç/ Güç/ Sebep > Deneyimci/ Faydalanan/ Alıcı > Etkilenen > Konu > Süreç > Hedef/ Kaynak

Hedef, bir hareketin yöneldiği tarafı ya da sonlandığı yeri ifade eder. Kaynak ise bir hareketin kaynaklandığı ya da başladığı yeri belirtir. Hedef ve Kaynak çoğunlukla Eden, Konu, Etkilenen rolleriyle aynı bağlamda bulunabilir. Eden, Konu ve Etkilene- nin olmadığı Türkçe bir cümlede Hedef ve Kaynak özne seçebilir:

- (2a) *Kiracı, daireyi bir ay içinde boşaltacak.* [Eden, Hedef]
 (2b) *Daire bir ay içinde boşalacak.* [Hedef]
 (23a) *Yemek, tencereden taştı.* [Konu, Kaynak]
 (23b) *Tencere taştı.* [Kaynak]

3.2. Çatı Değişikliğine Dayalı Özne Seçme Olasılıkları

Dik (1989: 223, 224) anlam bilimsel rollere özne yüklemenin edilgenleştirmeye gerçekleştirildiğini belirtmişti. Edilgenleştirme ise özünde bir üye değiştirim biçimidir. Etken görünüşlü bir yapıda en kıdemli rol, fiilin en öncelikli üyesini seçerek özne olarak gerçekleşmekteydi. Edilgenleştirme fiilin üye ve rol yapısının bu öncelikli unsurlarının egemenliğine bir bakıma son verir ve onları söz diziminin en öncelikli konumundan eder. Edilgenleştirmeye fiilin gerçek üye ve rol yapısının değişmediği, sadece üye ve rollerin söz dizimsel gerçekleşme biçimlerinin değiştiği dikkate alındığında edilgenleştirmenin hiyerarşiye müdahale etmek suretiyle daha düşük kıdemli rollerin özne olma yolunu açtığı söylenebilir. Edilgenleştirmeye bir fiilin en kıdemli rolünü yüklenen üyesi baskı altına alınarak gizlenir. Fiilin üye ve rol yapısında kimliği korunan bu üye aslında edilgenleştirme sonucunda özne konumundan uzaklaştırılır ve cümlede edat öbeği olarak seçimli gerçekleşir. Bu bakımdan edilgenleştirme önermenin farklı bir bakış açısıyla sunulmasını sağlayan, bir bakıma anlam bilimsel rollerin öncelik ilişkilerine müdahale eden dil bilimsel bir süreçtir.

Eğer özne seçme ve üyelerin gerçekleşmesine yüzey söz dizimsel açıdan bakılırsa, yani edilgenleştirmeye baskı altına alınıp gizlenen üyenin söz diziminden tümüyle silindiği ve fiilin üyelerinin temel dil bilimsel ilişkilere koşut biçimde gerçekleştiği kabul edilirse edilgenleştirmenin özne seçme olasılıklarının genişlemesine imkân verdiği ileri sürülebilir. Böylece diğer rollerin de özne seçebilmesinin temel yolu olarak görülen edilgenleştirmenin geniş bir hiyerarşinin ortaya çıkışını sağladığı söylenebilir. Ancak fiilin üyelerinin söz dizimsel gerçekleşme biçimlerini değiştiren edilgenleştirme Türkçede sadece fiilin belirtme durum ekli ikinci üyesinin özneye taşınmasına imkân verir. İkinci üyenin özneye taşınmasıyla ikinci üyenin yüklendiği anlam bilimsel rollerin de özne seçmesinin yolu açılır. Bu, belirtme durum ekli tamlayıcıların yüklenemediği ne kadar anlam bilimsel rol varsa bunların özne olması anlamına gelir. Böylece etken çatılı bir cümlede özneyi seçemeyecek rollerin özneyi seçmesi mümkün olacaktır. Bu rollerin özne seçebilmesi, yukarıda etken çatılı cümlelerde tespit edilen

Türkçe ÖSH'ye zarar vermez, aksine bu öncelikli özne seçme düzeneğiyle uyuşan ve onu genişleten bir yapının ortaya çıkmasını sağlar.

Bunun için öncelikle Türkçede belirtme durum ekli tamlayıcıların hangi anlam bilimsel rolleri taşıdığı belirlenmelidir. Fiilin belirtme durum ekli ikinci üyesinin yüklenilebileceği anlam bilimsel rollerin verildiği (24) ila (31)'deki örnekler incelendiğinde etken çatılı yapılarda özne seçemeyecek Uyarıcı, Bilişsel İçerik, Yer ve Güzergâh rollerinin de edilgenleştirmeye (25b), (28b), (29b) ve (31b)'de özneyi seçebildiği görülebilir.

(24a) <i>Ali, evi yıktı.</i>	[Eden, Etkilenen]
(24b) <i>Ey yıkıldı.</i>	[Etkilenen, (Eden)]
(25a) <i>Herkes, onu burada kışkandırıyor.</i>	[Deneyimci, Uyarıcı]
(25b) <i>O, burada herkesçe kışkandırılıyor.</i>	[Uyarıcı, (Deneyimci)]
(26a) <i>Kadın köpekleri besliyor.</i>	[Eden, Faydalanan]
(26b) <i>Köpekler besleniyor.</i>	[Faydalanan, (Eden)]
(27a) <i>Ali kalemi Ayşe'ye verdi.</i>	[Eden, Konu, Hedef]
(27b) <i>Kalem Ayşe'ye verildi.</i>	[Konu, Hedef, (Eden)]
(28a) <i>Ahmet her şeyi düşündü.</i>	[Deneyimci, Bilişsel İçerik]
(28b) <i>Her şey düşünülüyor.</i>	[Bilişsel İçerik, (Deneyimci)]
(29a) <i>Köylüler her gün ovayı dolandırıyor.</i>	[Eden, Yer]
(29b) <i>Ova her gün dolandırılıyor.</i>	[Yer, (Eden)]
(30a) <i>Ahmet evi terk etti.</i>	[Eden, Kaynak]
(30b) <i>Ey terk edildi.</i>	[Kaynak, (Eden)]
(31a) <i>Ordu, sınırı geçti.</i>	[Eden, Güzergâh]
(31b) <i>Sınır geçildi.</i>	[Güzergâh, (Eden)]

Cümlelerin belirtme durum ekli üyesi yani nesne dil bilimsel ilişkiler hiyerarşisi açısından ikinci derecede önemli öğedir. En öncelikli roller yalın durumdaki özneyi seçerken, fiilin rol yapısına bağlı olarak, nispeten düşük kıdemli roller de nesneyi seçer. Üç ya da dört üyeli bir fiilin ikinci üyesi ise üçüncü ve dördüncü üyeye nispeten daha öncelikli rolü yüklenir, başka bir deyişle özneyi seçen role nispeten önceliği düşük olan rol nesneyi seçer. (32-34)'te Eden, Konu, Hedef, Kaynak rollerinin yer aldığı bağlamlarda Eden özneyi seçerken Konunun da nesneyi seçtiği görülür. Bu, nesne seçme açısından Konunun Hedef ve Kaynaktan daha öncelikli olduğunu gösterir. Edilgenleştirme nesneyi seçen rolü özneye taşıdığına göre Konunun Hedef ve Kaynağa göre her zaman öncelikli olduğu söylenebilir. Bu, etken çatılı yapılarda ortaya çıkan özne seçme öncelikleriyle de uyuşur.

32a) <i>Ali kanepayı salondan odaya taşıdı.</i>	[Eden, Konu, Kaynak, Hedef]
32b) <i>Kanepesi salondan odaya taşındı.</i>	[Konu, Kaynak, Hedef, (Eden)]
33a) <i>Ali kalemi Ayşe'ye verdi.</i>	[Eden, Konu, Hedef/Alıcı]
33b) <i>Kalem Ayşe'ye verildi.</i>	[Konu, Hedef, (Eden)]
34a) <i>Ali kalemi Ayşe'den aldı.</i>	[Eden, Konu, Kaynak]
34b) <i>Kalem Ayşe'den alındı.</i>	[Konu, Kaynak, (Eden)]

Deneyimcinin gerçekleştiği bağlamlara dikkat edildiğinde çoğunlukla Eden, Sebep, Uyarıcı, Bilişsel İçerik rolleriyle gerçekleştiği görülür. Eden ve Sebebin özne gerçekleştiği, fiillerin çoğunlukla yan anlamlarının söz konusu olduğu durumlarda Dene-

yimci nesneyi seçer (35a), Deneyimcinin özne olduğu bağlamda ise nesneyi Uyarıcı ve Bilişsel İçerik seçer (25a, 28a). Dolayısıyla Deneyimci, Uyarıcı ve Bilişsel İçeriğe nispeten daha önceliklidir. Etken çatılı bir yapıda özne seçemeyen Uyarıcı ile Bilişsel İçerik ancak edilgen çatılı yapılarda özneyi seçebilir (25b, 28b). Uyarıcı ile Bilişsel içerik aynı olay durumunda ve rol yapısında gerçekleşmeyeceğinden ve fiilin aynı üyesi tarafından yüklenilebileceğinden birbirine göre öncelikli değildirler, ÖSH'de aynı özne seçme önceliğiyle konumlandırılabilirler. Bununla birlikte Konu rolü de Uyarıcı ve Bilişsel İçerik ile aynı özne seçme önceliğine sahiptir. Konu çoğunlukla Uyarıcı ve Bilişsel İçerikle birlikte fiilin belirtme durum ekli gerçekleşen ikinci üyesini yüklediklerinden ve birbiriyle aynı olay durumunda yer alamayacaklarından birbirine nispeten öncelikli davranamazlar. Dolayısıyla hiyerarşide Konunun bulunduğu yerde Uyarıcı ile Bilişsel İçerik de yer alır: **Eden > Araç/ Güç/ Sebep > Deneyimci/ Faydalanan/ Alıcı > Etkilenen > Konu/ Uyarıcı/ Bilişsel İçerik > Hedef/ Kaynak >**

(35a) *Ali, Ahmet'i etkiledi.*

[Eden, Deneyimci]

(35b) *Ahmet, Ali'den etkilendi.*

[Deneyimci, Uyarıcı]

(25a) *Burada Herkes, onu kıskanıyor*

[Deneyimci, Uyarıcı]

(25b) *O, burada herkesçe kıskanılıyor.*

[Uyarıcı, (Deneyimci)]

(28a) *Ahmet her şeyi düşündü.*

[Deneyimci, Bilişsel İçerik]

(28b) *Her şey düşünüldü.*

[Bilişsel İçerik, (Deneyimci)]

Faydalanan, Eden ve Konu rolleriyle aynı rol yapısı ya da bağlamlarda yer alabilen bir roldür (36a, 26a). Etken çatılı yapılar dışında Faydalananın özne seçebilmesi ancak iki üyeli bir fiilin ikinci üyesini yüklenerek belirtme durum ekli gerçekleştiği yapıların edilgenleştirildiği durumlarda söz konusu olabilir (26b). Faydalananın etken çatılı yapılarda Konuya nispeten kıdemli bir yeri vardır (13). Faydalananın etken çatılı yapılardaki bu önceliği edilgen yapılarda da esasen değişmez. Faydalananın belirtme durum ekli ikinci üye olarak gerçekleştiği cümlelerde Konu yer almaz. Faydalanan canlılık özelliğiyle Konuya göre daha öncelikli özne seçer. Ancak üç üyeli kimi yapılarda Konunun Faydalananından daha öncelikli gerçekleştiği kanaati oluşabilir. (36a)'da Edenin özneyi, Konunun belirtme durum ekli nesneyi, Faydalanan ise fiilin üçüncü üyesini yüklediği düşünülebilir. Bu değerlendirme öncelikle etken çatılarda ortaya çıkan özne seçme öncelikleriyle çelişir, ayrıca canlılık hiyerarşisiyle de uyumsuz. Eden ve Faydalananın olduğu bağlamda Konunun gerçekte daha öncelikli olma olasılığının söz konusu olmaması gerekir. Bu durum dil bilgisel ilişkiler hiyerarşisiyle de çatışır. Konu, cansız olmasına rağmen fiilin belirtme durum ekli ikinci öncelikli üyesini seçerken, Faydalanan canlı ve insan olmasına rağmen fiilin yönelme durum ekli üçüncü üyesini yüklenmektedir. Bu, bir çelişki gibi durmakla birlikte özne olma önceliklerini ihlal eden bir durum değildir. Her şeyden önce (36a)'da fiilin yönelme durum ekli üçüncü üyesini seçtiği düşünülen Faydalananın üye ve rol yapısının yan anlam kazanması sonucu oluştuğu, esasen bu rolün Hedef rolünden türediği ileri sürülebilir⁷. (36c)'de fiilin yönelme durum ekli üçüncü üyesinin Faydalananından ziyade Hedef olarak değerlendirilmesi gerekir. Çünkü Faydalananın canlılık ve insan niteliklerinden yoksun olduğu (36c) vb. yapıların (37)'deki yapılardan türediği, asıl niteliklerinin Hedef olduğu, dolayısıyla Hedefin yan anlam kazandığı söylenebilir. Bu yaklaşım,

7 Üye ve Rol yapılarının metaforik kullanımları konusunda daha fazla bilgi için bkz. Goldberg, 1995.

özne seçme ve canlılık hiyerarşisinin dil bilgisel hiyerarşiyle çakışma olasılıklarını da doğrular niteliktedir.

- (36a) *İş adamı mirasını kızına bıraktı.* [Eden, Konu, Faydalanan]
 (26a) *Kadın köpekleri besliyor.* [Eden, Faydalanan]
 (36b) *Mirası kızına bırakıldı.* [Konu, Faydalanan, (Eden)]
 (26b) *Köpekler besleniyor.* [Faydalanan, (Eden)]
 (13) *Ali, araba kazandı.* [Faydalanan, Konu]
 (36c) *İş adamı mirasını Kızılay'a bıraktı/verdi.* [Eden, Konu, Hedef]
 (37) *Çocuk çantasını eve bıraktı.* [Eden, Konu, Hedef]

Hedef ve Kaynak genellikle fiilin üçüncü ve dördüncü üyesini yüklediğinden Eden ve Konu gibi kıdemli rollerin yer aldığı bir bağlamda Hedef ve Kaynağın özne seçme olasılıklarının olmadığı ifade edilmişti. Hedef ve Kaynak tek üyeli etken çatılı fiillerin rol yapısında yer aldığı ancak özne seçebilmekteydi (2b, 23, 38). Edenin iki üyeli bir fiilin birinci üyesini, Kaynağın ise fiilin ikinci üyesini seçtiği cümleler edilgenleştirildiğinde Kaynağın tekrar özne seçebildiği görülür (30a-b). Yer ve Güzergâh, etken çatılı bir yapıda hiçbir suretle özne seçemez. Yer ve Güzergâh, iki üyeli fiillerin birinci üyesi Edeni, ikinci üyesi Yer ve Güzergâhı seçtiği yapıların edilgenleştirilmesiyle ancak özne seçebilir (32a-c, 31a-c). Edenin özne seçtiği yapılarda Hedef, Kaynak, Yer ve Güzergâh rollerinin belirtme durum ekli nesneyi seçebilmesi diğer rollerin olduğu bir yapıda mümkün değildir, bu rollerin nesneyi seçmesi hiyerarşideki diğer rollerin yokluğuna bağlıdır. Bu bakımdan özne seçme önceliği en zayıf roller bunlardır ve hiyerarşide en sonda konumlandırılabilir. Söz konusu mekân ifade eden unsurlar, aynı zamanda özne seçebilecek durumda olduklarında, yani nesne seçtiklerinde aynı bağlamda bulunmadıklarından birbirlerine nispeten öncelikli değildir. Bir mekân ifade eden unsurun, örneğin Kaynağın belirtme durum ekli gerçekleştiği bir yapıda Yer, Güzergâh ya da Hedefin fiilin birinci ya da üçüncü üyesini seçme olasılığı yoktur.

- (2b) *Oda sigara dumanı dolmuştu. TS* [Hedef]
 (23) *Dam akıyor. TS* [Kaynak]
 (38) *Sınıf boşaldı.* [Kaynak]
 (30a) *Ahmet evi terk etti.* [Eden, Kaynak]
 (30b) *Ey terk edildi.* [Kaynak, (Eden)]
 (31a) *Ordu, sınırı geçti.* [Eden, Güzergâh]
 (31b) *Ordu, sınırdan geçti.* [Eden, Güzergâh]
 (31c) *Sınır geçildi.* [Güzergâh, (Eden)]
 (32a) *Ali şehri biraz dolaştı.* [Eden, Yer]
 (32b) *Ali şehirde biraz dolaştı.* [Eden, Yer]
 (32c) *Şehir biraz dolaşıldı.* [Yer, (Eden)]

Uyarıcı ve Bilişsel İçerik ile Yer ve Güzergâh aynı bağlamda yer aldığı Uyarıcı ve Bilişsel İçerik, dil bilgisel ilişkiler hiyerarşisi açısından Yer ve Güzergâha nispeten daha öncelikli davranır ve nesne olarak gerçekleşir (25a, 39a-b). Uyarıcı ve Bilişsel İçeriğin yerlik unsurlarla birlikte gerçekleştiği tüm bağlamlarda Uyarıcı ve Bilişsel İçerik etken çatılı bir cümlede fiilin ikinci üyesini seçerken yerlik unsurlar fiilin çekirdek üyelerinden biri bile değildir, önermenin ek bilgi sağlayan isteğe bağlı üyeleridir.

Uyarıcı ve Bilişsel İçerik olduğunda Yer, Güzergâh, Kaynak ve Hedefin nesne seçmesi mümkün olamayacağına göre Uyarıcı ve Bilişsel İçerikten daha öncelikli olması da mümkün değildir. Dolayısıyla Uyarıcı ve Bilişsel İçerik ÖSH’de yerlik unsurlara nispeten öncelikli bir konumda yer almalıdır.

- (25a) Burada *herkes*, onu kısıntıyor. [Deneyimci, Uyarıcı, Yer]
 (39a) Ali pencereden *denizi* seyrediyor. [Deneyimci, Uyarıcı, Güzergâh]
 (39b) *Deniz* pencereden seyrediliyor. [Uyarıcı, Güzergâh, (Deneyimci)]

Türkçede edilgenleştirmeye oluşan özne seçme olasılıkları da dikkate alındığında Türkçe ÖSH’nin nihai düzeninin *Eden > Araç/ Güç/ Sebep > Deneyimci/ Faydalanana/ Alıcı > Etkilenen > Konu/ Uyarıcı/ Bilişsel İçerik > Süreç > Hedef/ Kaynak/ Yer/ Güzergâh* şeklini aldığı söylenebilir.

Türkçede üye değiştirimi sadece edilgenleştirme türü dil bilgisel süreçlerle yapılmaz. Üye değiştirimi bir biçim-sözdizimsel işlem yapılmaksızın, yani fiile herhangi bir çatı eki eklemekten de söz konusu olabilir (Uzun, 2003: 99). Özellikle yer değiştirimi olarak anılabilecek bazı cümlelerde, Konu, Hedef ve Yer rollerinin değiştirime maruz kaldığı söylenebilir:

- (2a) Odaya *sigara dumanı* dolmuştu. [Konu, Hedef]
 (2b) *Oda* sigara dumanı dolmuştu. TS [Hedef, Konu]
 (2c) *Oda* sigara dumanıyla dolmuştu. [Hedef, Konu]
 (40a) Bahçede *çocuk* kayıyor. [Konu, Yer]
 (40b) *Bahçe* çocuk kayıyor. [Yer, Konu]

Bu üye değişimleri, Türkçe ÖSH’ye göre Konunun Hedef ve Yere nispeten öncelikli oluşuyla çelişir. Ancak bu tür değişimler Türkçede hiç de yaygın değildir. Bu değişimlerin aynı rol yapısını taşıyan diğer eylemler için mümkün olmadığı, örneğin (41) ve (42)’de *kaçmak* ve *sıgmak* fiillerinin bu tür üye değişimlerine izin vermediği görülür. Dolayısıyla Türkçe ÖSH’yi ihlal eden bu kullanımlar sınırlı ve çoğunlukla da fiillerin yan anlamlar kazandığı durumlarda söz konusu olmaktadır. Bunlar, gerçek anlamda ÖSH’yi boşa çıkaracak nitelikte değillerdir. Bununla birlikte diğer edilgenleştirme yapıları gibi bu değişim örneklerinin de bakış açısı değişikliği yarattığı düşünüldüğünde dil bilgisel açıdan onlardan farksız olduğu, özne seçme yollarından biri olarak ele alınabileceği ileri sürülebilir.

- (41) *Top* bahçeye kaçtı. [Konu, Hedef]
 (42) *Kitaplar* kutuya sığmadı. [Konu, Hedef]

Öznenin farklı anlam bilimsel roller tarafından seçilmesi sadece edilgenleştirmeye olmaz. Dik’in (1989: 223) ifade ettiği gibi fiil bir anlam bilimsel rolün dâhil olacağı farklı çatı biçimleri alabilir. Özellikle ettirgenleştirme fiilin çekirdek üye yapısına harici bir üyenin eklenmesini sağlar. Olay durumuna yeni bir üyenin katılımını sağlayan ve fiilin dil bilgisel bir anlam kazanmasına yol açan ettirgenleştirme cümleye en kıdemli üyenin girmesinin yolunu açmış olur. Bu üye, eylemin başlatıcısı ve kılıcısını kıskırtan, onu bir eylemi yapmaya zorlayan ya da tetikleyen çoğunlukla [+canlı], [+insan] nitelikli bir roldür. Niyetli ve bilinçli bir niteliği olan bu rol Tetikleyicidir. Ettirgenleştirmeye olay durumuna katılan yapıda Tetikleyici tüm rollerden önceliklidir. (24)’te etken çatılı bir cümlede en öncelikli rol Eden iken, ettirgen çatılı bir cümlede en önce-

likli rolün Tetikleyici olduğu ve özneyi seçtiği görülür.

- (24a) *Ali, evi yıktı.* [Eden, Etkilenen]
 (24b) *Ey yıkıldı.* [Etkilenen, (Eden)]
 (24c) *Adam, Ali'ye evi yıktırdı.* [Tetikleyici, Eden, Etkilenen]

Doğan'ın (2011) verilerine göre Türkçe ÖSH'de Zaman, Durum ve Amaç rollerinin hiçbir surette özne seçemediği söylenebilir:

- (46) *Samsun iki saat sürüyor.* [Süreç, Zaman]
 (47) *Ben de bunu akıllıca buldum.* [Deneyimci, Bilişsel İçerik, Durum]
 (48) *Her gün çalışmaya gidiyor. TS* [Eden, Amaç]

Bu ve diğer roller Türkçe ÖSH'de kesme noktası olarak kabul edilebilecek Hedef/ Kaynak/ Yer/ Güzergâh aşamasından sonra gelebilir.

Değerlendirme ve Sonuç

Türkçede fiillerin ancak yalın durumdaki birinci ve belirtme durum ekli ikinci üyelerinin yüklenebilecekleri anlam bilimsel rollerin özne seçebileceği dikkate alınarak bir sınıflandırma yapıldığında Türkçe özne seçme olasılıklarını gösteren şu tablonun ortaya çıktığı görülür.

Tablo 1

1. Üye	2. Üye			3. Üye			4. Üye	İsteğe Bağlı Unsurlar
	<i>Belirtme Durumu</i>	<i>Yönelme Durumu</i>	<i>Ayrılma Durumu</i>	<i>Yönelme Durumu</i>	<i>Ayrılma Durumu</i>	<i>Vasıta Durumu</i>		
<i>Eden</i>								
<i>Sebep/ Araç/ Güç</i>						<i>Araç</i>		
<i>Deneyimci/ Faydalanan Alıcı</i>	<i>Deneyimci/ Faydalanan</i>							
<i>Etkilenen</i>	<i>Etkilenen</i>							
<i>Konu</i>	<i>Konu/ Uyarıcı/ Bilişsel İçerik</i>							
<i>Süreç</i>								
<i>Hedef/ Kaynak</i>	<i>Kaynak/ Yer/ Güzergâh</i>	<i>Hedef Faydalanan</i>	<i>Kaynak</i>	<i>Hedef</i>	<i>Kaynak Güzergâh</i>		<i>Kaynak</i>	
				<i>Amaç</i>				<i>Zaman Durum Amaç</i>

Tablo 1’de farklı üye yapısı olan Türkçe fiillerin üye ya da üyelerinin olası sözdizimsel gerçekleştirmeleri ve yüklenebilecekleri olası anlam bilimsel rollerin genel bir görünümü verilmiştir. Türkçede bir, iki, üç ve dört üyeli fiillerin yüklendiği rollerin etken çatılı bir yapıda özne seçme olasılıkları ve öncelikleri birinci üye sütununda gösterildiği gibidir. Belirtme durum ekli ikinci üye sütunu, etken çatılı bir yapıda nesne seçebilecek rolleri sıralar. Eden, Sebep/Güç ve Süreç dışında özne seçebilen kimi üyelerin nesne de seçebildiği anlaşılır. Belirtme durum ekli ikinci üyeyi yüklenen rollerin edilgenleştirmeyle özne seçtiği dikkate alındığında söz konusu hiyerarşi genişler. Uyarıcı, Bilişsel İçerik, Yer ve Güzergâh rolleri etken çatılı bir yapıda özne seçemeyen edilgenleştirmeyle özne seçme imkânı kazanır. Ancak Uyarıcı ve Bilişsel İçeriğin hiyerarşideki yeri Konuyla; Yer ve Güzergâhın ise Hedef ve Kaynakla aynıdır, bu roller özne seçtiğinde birbirlerine öncelikli davranamazlar. Edilgenlik ekleriyle yapılan değiştirim sadece belirtme durum ekli ikinci üyeyi ve bu üyeyi seçen anlam bilimsel rolleri özneye taşıırken bir çatı ekine gerek duymaksızın üye değiştirimi sağlayan dil bilimsel süreç çoğunlukla yönelme durum ekli ikinci üyenin özneyi seçmesini sağlar. Etken ve edilgen çatıyla ve diğer değiştirim biçimiyle oluşan özne seçme olasılıkları ve öncelikleri ortak bir hiyerarşiyile verildiğinde Türkçede şu hiyerarşinin ortaya çıktığı söylenebilir: *Eden > Araç/ Güç/ Sebep > Deneyimci/ Faydalanan/ Alıcı > Etkilenen > Konu/ Uyarıcı/ Bilişsel İçerik > Süreç > Hedef/ Kaynak/ Yer/ Güzergâh*. Türkçe özne seçiminin ÖŞ’de *Hedef/ Kaynak/ Yer/ Güzergâh* rollerine kadar uzandığı, yalnızca Zaman, Durum ve Amaç rollerinin özne seçemediği ileri sürülebilir.

Bununla birlikte bir cümle ettirgenleştirildiğinde Tetikleyicinin bütün rollerin üzerinde özne seçme önceliğine sahip olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- COOK S. J., Walter A. (1989). *Case Grammar Theory*, Washington USA: Georgetown University Press.
- COOK S. J., Walter A. (1998). *Case Grammar Applied*, USA: The Texas University Press.
- DIK, Simon C. (1989). *The Theory of functional Grammar: Part 1*, USE, Structure of Clause, Holland.
- DIK, Simon C. (1980). *Studies in Functional Grammar*, London/New York/Toronto/Sydney/ San Francisco: Academic Press.
- DOĞAN, Nuh (2011). *Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- ERCAN, G. Songül; Özge Can Bakırlı. (2009). “Türkçede Özne Belirtme ve Özne Yükleme: İşlevsel Dilbilgisi Çerçevesinde Bir Çalışma”, *Dil Dergisi*, Sayı 143, s. 42-58.
- FILLMORE, Charles J. (1968). “The Case for Case”, *Universals in Linguistic Theory*, Bach Emmon; Robert T. Harms (eds.), New York: Holt, Rinehart and Winston Inc.
- FILLMORE, Charles J. (1971). “Types of lexical information”, *Semantics An Interdisciplinary Redaer in Philosophy, Linguistics and Psychology*, Danny D. Steinberg; Leon A. Jakobovits (eds.), Cambridge: Cambridge University Press, s. 370-392.
- GIVÓN, Talmy (1984). *Syntax: A Functional-typological Introduction*, vol. 1, Amsterdam: John Benjamins.
- GOLDBERG, Adele E. (1995). The University of Chicago Press, *Constructions A Construction Grammar Approach to Argument Structure*, Chicago and London.

- GRIMSHAW, Jane (1992). *Argument Structure*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England.
- İBE AKCAN, Pınar (2010). *Konu rolleri: Türkçe Eylem Veritabanı Temelinde Bir Anlambilimsel Konu Roller Modeli Önerisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- JACKENDOFF, Ray S. (1990). *Semantic Structures*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- JACKENDOFF, Ray S. (1972). *Semantic Interpretation in Generative Grammar*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England.
- LEVIN, Beth (1993). *English Verb Classes and Alternations*, Chicago and London: University of Chicago Press.
- LEVIN, Beth, Malka Rappaport Hovav (2005). *Argument Realization*, New York: Cambridge University Press.
- NEWMAYER, Frederick J. (2002). "Optimality and Functionality: A critique of Functionally-based Optimality-theoretic Syntax", *Natural Language & Linguistic Theory* 20, s. 43-80.
- ÖZTÜRK, Bilge (2014). "Türkçede Nesne Belirtme ve Nesne Yükleme: Türkçe Sözlü Söylem Üzerine Bir Uygulama", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSs)*, Sayı: 24, s. 411-420.
- SEBZECİOĞLU, Turgay (2011). "Türkçede Özne Yükleme ", *Dil ve Edebiyat Dergisi / Journal of Linguistics and Literature*, 8: 1, s. 15-40.